

مروری بر مقالات

مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی

در آینه کتاب‌های درسی

بررسی مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی

در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی

دوره‌ی راهنمایی تحصیلی

تدوین: فرزانه اسلامی

کارشناس ارشد روان‌شناسی

جوادی بارعلی، علیرضا شواخی، دکتر فروغ السادات عربی

درآمد

هرگونه تلاش در زمینه‌ی ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی-چه در برنامه‌ی درسی رسمی و چه در فعالیت‌های فوق برنامه‌ی مدرسه- نمی‌تواند بدون ملاحظه‌ی روند رشد دانش‌آموزان در ابعاد گوناگون رشد باشد. مدرسه به‌عنوان اولین جایگاه رسمی تجربه‌ی اجتماعی کودکان، باید نقشی تعیین‌کننده در کاهش کم‌رویی، پرخاش‌گری و انزوای اجتماعی و پرورش مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی داشته باشد (فاتی‌زاده، ۱۳۸۰).

مقدمه

هر ارتباط دست‌کم شامل سه بخش فرستنده‌ی پیام، پیام و گیرنده‌ی پیام است. مهارت‌های ارتباطی نیز به‌طور کلی به فرایند برقراری ارتباط میان حداقل دو نفر مربوط می‌شود. مهارت‌های ارتباطی به مجموعه‌ی رفتارهایی اطلاق می‌شود که به انسان کمک می‌کند تا میان عواطف و نیازهای خود ارتباط برقرار کند و به اهداف میان‌فردی و اجتماعی دست یابد. به‌عبارت دیگر، مهارت‌های اجتماعی، رفتارهای آموخته‌شده‌ای است که بر روابط بین‌فردی با همسالان و سایر افراد بزرگسال تأثیر می‌گذارد (پالاهنگ، ۱۳۷۸).

مهارت‌های اجتماعی طبقه‌بندی‌های متنوعی دارند اما مهارت‌های ارتباطی، به‌عنوان زیرمجموعه‌ی مهارت‌های اجتماعی، در یک الگوی سه مرحله‌ای شامل مهارت‌های دریافت، مهارت‌های پردازش و مهارت‌های پیام‌رسانی یا پاسخ است. مهارت‌های دریافت معمولاً به توجه و درک دقیق پیام‌ها و محرک‌های اجتماعی در موقعیت‌های گوناگون مربوط است. ارزیابی و تجزیه و تحلیل پیام دریافت‌شده و یافتن پاسخ مناسب برای دادن بازخورد مناسب، به مرحله‌ی پردازش بازمی‌گردد و بالاخره انتخاب ابزار، حالات، کلمات و چگونگی ارائه‌ی بازخورد و پاسخ پیام دریافت‌شده به

مرحله‌ی پیام‌رسانی یا پاسخ مربوط می‌شود. با این تعبیر از مهارت‌های ارتباطی، هر یک از دانش‌آموزان در فرایند رشد اجتماعی خویش، برای پیش‌رفت و شکوفاسازی استعدادهای خود و سازگاری مطلوب با محیط و اطرافیان، نیازمند کسب مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی هستند. این مهارت‌آموزی در فرایند اجتماعی شدن، از خانواده آغاز می‌شود و به فراخور رشد و سن افراد، در مدرسه و اجتماع تکمیل می‌گردد.

در این میان، نقش مدرسه و کتاب درسی بیش از همه مشهود است. در هر نظام آموزشی، کتاب درسی یکی از مهم‌ترین منابع یادگیری دانش‌آموزان است. بیش‌تر فعالیت‌های آموزشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد. به‌ویژه این که یکی از اهداف کتاب‌های درسی حوزه‌ی علوم اجتماعی، ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی است؛ بنابراین، موضوع پژوهش حاضر بررسی کتاب‌های علوم اجتماعی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی از نظر میزان توجه به مهارت‌های برقراری ارتباط با دیگران است.

روش

در این پژوهش، تحلیل محتوا از نوع کمی است، تحلیل محتوای کمی، روشی است که در پژوهش‌ها برای موشکافی

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی شامل شش خرده‌مقیاس ارتباطی، جرئت‌ورزی، همکاری، خودگردانی، رفتار مقابل‌های و مهارت‌های مربوط به جامعه بوده است که هر یک به مقوله‌های ریزتری تقسیم گردید و بودن یا نبودن هر یک از این مقوله‌ها در هر صفحه از کتاب‌ها به صورت «صفر» و «یک» رمزگذاری و تعداد مهارت‌های هر صفحه به تفکیک شمارش شد. سپس، داده‌ها تجزیه و تحلیل شدند و نتایج زیر به دست آمد.

کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی (برای هر پایه یک کتاب) همه در سال ۱۳۸۳ چاپ و با روی‌کردی نوین به کتاب‌ها سعی شده است یادگیری فعال جای یادگیری منفعل، و روش‌های فعال تدریس جای روش‌های سنتی را بگیرند. بخش‌هایی مانند «بحث و فعالیت»، «تمرین و تکلیف»، «راهنما» و حتی بسیاری از توضیحات متن یا موضوعات تصاویر، میزان مشارکت و فعالیت دانش‌آموزان و ارتباط مستمر و تعامل قوی و عمیق آنان با یک‌دیگر و با معلم را نسبت به قبل افزایش می‌دهند. از این نظر می‌توان گفت که کتاب‌های تعلیمات اجتماعی از نظر دربرداشتن مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی یا زمینه‌سازی برای یادگیری، توسعه و تعمیق این مهارت‌ها، غنی و قوی هستند.

بر اساس تحلیل نمره‌ی کلی می‌توان نتیجه گرفت که کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی، از نظر ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی بسیار غنی و قوی هستند و زمینه‌ی لازم را برای رشد اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان فراهم کرده‌اند. در این میان، عامل کمک‌کننده و نهایی برای رسیدن به نتیجه، کاربرد روش مناسب تدریس برای معلمان در درجه‌ی اول، و تمرین و تکرار و عمل کردن به این مهارت‌ها در مدرسه و خانه در مرتبه‌ی بعدی است.

متن کامل این مقاله در فصل‌نامه‌ی تعلیم و تربیت، سال ۲۴/شماره‌ی ۱/بهار ۱۳۸۷ چاپ شده است.

کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی (برای هر پایه یک کتاب) همه در سال ۱۳۸۳ چاپ و با روی‌کردی نوین به کتاب‌ها سعی شده است یادگیری فعال جای یادگیری منفعل، و روش‌های فعال تدریس جای روش‌های سنتی را بگیرند. بخش‌هایی مانند «بحث و فعالیت»، «تمرین و تکلیف»، «راهنما» و حتی بسیاری از توضیحات متن یا موضوعات تصاویر، میزان مشارکت و فعالیت دانش‌آموزان و ارتباط مستمر و تعامل قوی و عمیق آنان با یک‌دیگر و با معلم را نسبت به قبل افزایش می‌دهند. از این نظر می‌توان گفت که کتاب‌های تعلیمات اجتماعی از نظر دربرداشتن مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی یا زمینه‌سازی برای یادگیری، توسعه و تعمیق این مهارت‌ها، غنی و قوی هستند.

محتوای آشکار ارتباطات به گونه‌ای کمی، مقدار و عینی به کار گرفته می‌شود (یارعلی، ۱۳۸۴). این پژوهش روی کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی انجام گرفته است. به علت محدودیت تعداد، حجم و محتوای این سه کتاب، ضرورتی به نمونه‌گیری نبود؛ بنابراین، محتوای هر سه کتاب یادشده به عنوان جامعه‌ی پژوهشی (نمونه‌ی تمام‌شمار) انتخاب شد و مورد تحلیل و پژوهش قرار گرفت. در این پژوهش فقط از روش‌های آمار توصیفی استفاده شد.

ابزار پژوهش

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، که با روش تحلیل محتوا انجام شده است، «سیستم مقوله‌بندی و رمزگذاری متغیرها و خرده‌تنظیم‌ها» است که می‌توان از آن به عنوان «فهرست وارسی» یاد کرد. بدین ترتیب که ابتدا مهارت‌های ارتباطی به متغیرهای اصلی دریافت، پردازش و پاسخ تقسیم شدند. سپس، همه‌ی رفتارها و مهارت‌هایی که زیرمجموعه‌ی سه مهارت یاد شده بودند، مشخص شدند و برای هر کدام رمزی ویژه (مانند «صفر» برای نبودن و «یک» برای بودن مهارت در متن) در نظر گرفته شد. این ابزار در مطالعه‌ی مقدماتی با هفت کارشناس از نظر روایی و پایایی بررسی شد.

